

Г. Г. Яковенко

**«ДОМАШНЯ ОСВІТА» ЯК ОСВІТНІЙ ТА «ДОМАШНІЙ УЧИТЕЛЬ» ЯК
КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ ПЕДАГОГІВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ
СТ.**

У статті розглядаються професійні перспективи педагогів з кваліфікаційним рівнем «домашня освіта» та званням «домашній учитель» та їх працевлаштування. Визначається питома частина

викладачів із домашньою освітою та домашніх учителів у чоловічих і жіночих гімназіях і прогімназіях.

Ключові слова: домашня освіта, домашній учитель, кваліфікаційний рівень, чоловічі та жіночі гімназії.

В статье рассматриваются профессиональные перспективы педагогов с квалификационным уровнем «домашнее образование» и званием «домашний учитель» и их трудоустройство. Определяется количество учителей с домашним образованием и званием «домашний учитель» в мужских и женских гимназиях и прогимназиях.

Ключевые слова: домашнее образование, домашний учитель, квалификационный уровень, мужские и женские гимназии

The professional perspectives of teachers with the qualificatory level “home-school” and the title “home teacher” and their job placement are examined in the article. The quantity of teachers with home education and the title “home teacher” at the male and female gymnasiums and progymnasiums is detected.

Key words: home school, home teacher, qualifying level, male and female gymnasiums.

Постановка проблеми. Якість освіти залежить безпосередньо від рівня кваліфікації учительських кадрів. Кваліфікаційні рівні «домашня освіта» та «домашній учитель» були початковими сходинками посадового рейтингу вчителів наприкінці XIX ст. На які ж професійні перспективи могли розраховувати носії такої кваліфікації?

Аналіз актуальних досліджень. Для написання статті було використано «Список чиновників і викладачів Харківського навчального округу за 1886 р.». У даному діловодному документі міститься перелік вищих і середніх навчальних закладів і списки працюючих там педагогів. Списки надають цінну професійну інформацію про кожного педагога: прізвище, ім'я, по-батькові, предмет, що викладає, рівень освіти або звання, тривалість стажу роботи, нагороди за трудову діяльність та розмір оплати праці. Застосування історико-статистичного та історико-порівняльного методів надало можливість визначити загальну кількість педагогів із кваліфікаційним рівнем домашніх учителів та педагогів з освітнім рівнем «домашня освіта» в середніх навчальних закладах Харківської губернії наприкінці XIX ст.

Мета статті: визначити питому частку педагогів із званням «домашній учитель» та освітнім рівнем «домашня освіта» в середніх навчальних закладах Харківської губернії наприкінці XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи списки чиновників і викладачів Харківського навчального округу станом на 1886 р., можна зробити висновки про те, що наявність домашньої освіти надавала можливість обіймати посаду керівника певного відділу (столоначальника) та помічника педагога для виконання наглядацьких функцій. Так, наприклад, в самому закладі – управлінні Харківського навчального округу – лише два співробітника мало домашню освіту, як таку, і це зазначалося у відповідній графі їхнього послужного списку. Слід зазначити, що ці чиновники мали значний стаж роботи – 57 і 23

роки. Отже, перспектив просування по кар'єрних сходинках наявність домашньої освіти не надавала.

У вищих навчальних закладах – Харківському університеті та ветеринарному інституті – педагогів і чиновників з кваліфікаційним рівнем «домашня освіта» не виявлено. У Харківському практичному технологічному інституті домашню освіту мав тільки бухгалтер. Наявність чиновників із домашньою освітою у вищих навчальних закладах було скоріше винятком, аніж закономірністю.

На ступені гімназичної освіти спостерігається збільшення чисельності педагогів та співробітників з кваліфікаційним рівнем «домашня освіта» та «домашній учитель».

Розглянемо кваліфікаційний рівень педагогів і співробітників трьох харківських чоловічих гімназій та Олександрівської Старобільської гімназії. У Першій харківській гімназії педагогів із зазначеним рівнем освіти не було зовсім, у Другій – домашню освіту мав лише економ [1, с. 92], у Третій – два вчителі мали таку кваліфікацію: «домашній учитель географії» та «домашній учитель математики» [1, с. 98, с. 100], в Олександрівській Старобільській – домашню освіту мав лише помічник класних наставників [1, с. 114]. У Третій харківській чоловічій гімназії педагог з кваліфікаційним рівнем «домашній учитель математики» викладав арифметику.

Отже, у чоловічих гімназіях спостерігалася незначна кількість педагогів, які мали кваліфікацію «домашній учитель». Вони обіймали посади господарського характеру або виконували педагогічні обов'язки у початкових класах та були помічниками педагогів.

У чоловічих чотирьохкласних прогімназіях – Харківській та Охтирській – працювали один фахівець, «домашній учитель німецької мови» [1, с. 221], а також двоє учителів мали рівень освіти «домашнє виховання». Це були учитель співів (із міщан) і гімнастики (рядовий солдат) [1, с. 222].

Отже, у чоловічих прогімназіях Харківської губернії кваліфікаційний рівень «домашня освіта» та «домашній учитель» мали представники

різних соціальних груп, яким доручалося викдати не основні предмети. Можна також зробити висновок про ретельний підбір кадрів педагогів у середні чоловічі навчальні заклади, особливо гімназії. Гімназичний рівень освіти був базовим для подальшого навчання в університеті, тому для викладання запрошувалися педагоги з високим рівнем кваліфікації.

У реальних училищах – Харківському та Ізюмському – ситуація була такою: у першому училищі таких учителів не було зовсім, у другому – домашню освіту мав учитель співів, селянин [1, с. 270].

Отже, у чоловічих навчальних закладах учителі з домашньою освітою та кваліфікаційним рівнем «домашній учитель» склали невелику частину від загальної чисельності педагогів та службовців. Вони не викладали основні, профільні, предмети, їм доручалося навчати або в початкових класах, або такі предмети, як спів

та гімнастика. Соціальний склад учителів з кваліфікаційним рівнем «домашня освіта» був різноманітним: із дворян, міщан, селян. Серед учителів чоловічих навчальних закладів були переважно чоловіки, домашніх учителів серед них було небагато, переважали представники вищих соціальних верств населення, що мали доступ до вищої освіти та перспектив кар'єрного просування.

Зовсім інша картина спостерігається серед учителів жіночих гімназій з педагогами з кваліфікаційним рівнем «домашня вчителька» і «домашня наставниця» був переважаючим. Вони викладали основні предмети (якщо не було фахівців більш високої категорії). На рівні середньої та початкової освіти домашні вчителі (тільки навчали) і домашні наставники (і навчали, і виховували) не розрізнялися своїми функціями.

Назва гімназії	Всього учителів	Серед них - наглядчів	Домашня освіта	Домашні вчителі та наставники	Викладачі	Наглядчів	% до домашніх учителів
1. Харківська 1-ша Маріїнська жіноча 8-класна гімназія	36	9	2	11	5	6	31 %
2. Харківська 2-га жіноча 8-класна гімназія	43	11	2	16	14	2	37 %
3. Харківська жіноча 8-класна гімназія Д.Д.Оболенської	30	7	1	4	-	4	13%
4. Харківська жіноча 8-класна гімназія К.Л.Філіпс	33	7	1	10 (начальниця)	6	3	30%
5. Харківська жіноча 8-класна гімназія Н.Я.Грегорович	23	7	2 (начальниця)	9	8	1	39%
6. Харківська жіноча 8-класна гімназія О.Н.Драшковської	35	9	1	10 (начальниця)	3	6	29%
7. Вознесенська жіноча 7-класна гімназія при Євангелійсько-Лютеранській церкві св.Вознесіння в м. Харків	15	2	-	5	5	-	33%
Всього	215	52	9	65	41	22	30%

В семи жіночих гімназіях м. Харкова працювало 215 учителів (163 учителя і 52 наглядачі). Серед них дев'ять учителів мали домашню освіту – 4%. Домашню освіту мали також керівники навчальних установ: у Другій жіночій – начальниця, дружина губернського секретаря Анна Миколаївна Саввич [1, с. 365] та утримувачка жіночої гімназії, вдова ветеринарного лікаря Надія Яківна Грегорцевич [1, с. 388].

Учителі з кваліфікаційним рівнем «домашня освіта» викладали чистописання та обслуговуючу працю (Харківська Маріїнська гімназія), німецьку мову (Друга жіноча гімназія) та працювали наглядачками.

Кваліфікаційну категорію «домашні учителі» та «домашні наставники» мали 65 педагогів (30%). Серед них – начальниця, утримувачка гімназії, вдова колезького радника, Клеопатра Леонтіївна Філіпс, домашня наставниця [1, с. 383] та начальниця, утримувачка гімназії, дочка дворянина, Катерина Миколаївна Драшковська, яка закінчила курс у Полтавському інституті шляхетних дівчат зі званням домашньої наставниці [1, с. 401].

Предметна диференціація серед домашніх учителів і наставників виглядала таким чином: домашній учитель з трьох предметів, двох і одного. Певна кількість учителів також мала це звання, але без визначення конкретного предмету. Серед домашніх учителів, які працювали у гімназіях, таку кваліфікацію мали лише чотири педагоги – 10%. Звання звучали так: «домашній учитель історії, географії, французької мови», «домашній учитель історії, географії, німецької мови» і «домашній учитель французької мови та арифметики». Із даного переліку можна зробити висновок про гуманітарну спрямованість домашньої освіти.

Звання «домашнього учителя» з двох предметів мали 11 педагогів, що становило 27% від Жіночі прогімназії

загальної кількості домашніх учителів і наставників, серед них чотири мали звання «домашнього учителя історії і географії», а шість – викладали різні предмети, серед яких троє – математику у комплекті з географією та російською. Двадцять шість учителів (63%) мали кваліфікацію з одного предмету. Якщо ранжувати цей перелік, то він виглядатиме таким чином: географія – шість осіб, російська мова – п'ять, математика, арифметика, французька мова – по три особи, обслуговуюча праця – дві, історія – одна.

Наступні 26 домашніх учителів і наставників мали звання без визначення конкретного предмету. Вони виконували функції наглядачів за класами або викладали будь-який предмет у підготовчих класах. Наглядачами у харківських гімназіях працювали 52 особи, отже, можна зробити висновок про поширення сумісництва посад учителя та наглядача для домашніх учителів. Отже, серед учителів жіночих гімназій зі званням «домашній» також існувала предметна диференціація.

Таким чином, в гімназіях м. Харкова чисельність педагогів зі званням «домашній учитель» становила в середньому 30%, найменше їх було в елітній гімназії Оболенської – 13%, в шести інших – ця цифра коливалась від 29% до 39%.

Що стосується прогімназій, то в їх кадровому складі була значно більша чисельність домашніх учителів. Із 94 педагогів (84 учителя і 10 наглядачів), які працювали в 11 прогімназіях Харківської губернії, 43 мали кваліфікаційну категорію «домашній учитель» або «домашній наставник» – 46 %. Серед них було п'ять начальниць прогімназій – Старобільської, Лебединської, Зміївської, Охтирської, Купянської, Богодухівської.

Прогімназії	Всього учителів	Серед них - наглядачів	Домашня освіта	Домашні вчителі та наставники	% до домашніх учителів
Харківська жіноча 4-класна прогімназія Козлової	13	2	3 (начальниця)	6	46 %
Харківська жіноча 4-класна прогімназія Черняковської	12	1	-	4	33%
Словянська жіноча 3-класна прогімназія	6	1	-	2	33%
Старобільська жіноча 4-класна прогімназія	6	-	-	5 (начальниця)	83%
Лебединська жіноча 4-класна прогімназія	9	1	1	4 (начальниця)	44 %
Ізюмська	7	1	-	5	71 %

жіноча 4-класна прогімназія					
Вовчанська жіноча 3-класна прогімназія	10	1	-	1	10 %
Зміївська Олександрівська жіноча 3-класна прогімназія	5	-	-	2 (начальниця)	40 %
Охтирська жіноча 4-класна прогімназія	10	1	1	5	50 %
Купянська жіноча 4-класна прогімназія	9	1	1	4 (начальниця)	44 %
Богодухівська Дмитрівська жіноча 4-класна прогімназія	7	1	1	5	71 %
Всього	94	10	6	43	46 %

Кваліфікаційну категорію із зазначенням трьох предметів мали два учителя – 2% від загальної кількості, з двох предметів – 16 учителів – 17 %, з одного предмету 15 осіб – 16 % від загальної кількості працюючих. Інші педагоги цієї категорії виконували функції наглядачів, деякі суміщали діяльність учителя і наглядача. Отже, можна зробити висновок про те, що близько половини педагогів від загальної кількості всіх працюючих у прогімназіях учителів мали кваліфікацію «домашній учитель» або, відповідно наставник. Слід зауважити, що частка домашніх учителів у колективах прогімназій була різною та складала від 10% до 83 %, в середньому вона складала 46%. Учителів із домашньою освітою у прогімназії запрошували для викладання обслуговуючої праці – чотири учителя і танців – один учитель. Домашню освіту мала начальниця прогімназії Козлова.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Перший, нижчий рівень професійної кваліфікації «домашня освіта та звання «домашній учитель» надавав можливість педагогам

працевлаштовуватися у гімназії та прогімназіях. У елітних навчальних закладах, насамперед, чоловічих, чисельність педагогів із зазначеним освітнім рівнем було мінімальним. У жіночих навчальних закладах – гімназіях – таких педагогів було близько третини, у прогімназіях – близько половини. Існувала предметна диференціація серед домашніх учителів, що полягала у можливості викладання трьох і двох навчальних предметів. Найбільш кваліфіковані кадри працювали у чоловічих гімназіях, у жіночих гімназіях і прогімназіях таких викладачів було менше. Отже, свої професійні знання домашні вчителі застосовували, переважно, у жіночих навчальних закладах, бо звання «домашня учителька» та «домашня наставниця» одержало найбільше поширення саме серед жіноцтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Список чиновников и преподавателей Харьковского учебного округа. Харьков, тип. Университета, 1886. – 700 с.